

ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชน บ้านคำไผ่ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

Strategies used by Residents of Agricultural Households in Bankhamphai, Muang District, Kalasin Province to Maintain Their Livelehoods

โสภณ มุลหา¹, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทรงเกียรติ ชำตัน², มนชาย ภูวกรกิจ³,
ปรีชา ทับสมบัติ⁴, ธนัญชัย เฉลิมสุข⁵

Sopon Mulha¹, Asst. Prof. Thongkait Satun², Monchai huworakij³,
Peecha Tabsombut⁴, Thanunchai Chalermasuk⁵

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ 2) เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ และ 3) เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง มีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ระดับ คือ ระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากระบบทุนนิยม โดยเก็บข้อมูลในการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า บริบทการดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายใต้กระแสทุนนิยม และยังพบว่าเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรบ้านคำไผ่ นั้นมี 7 ประการคือ นโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม

^{1,3,4,5} อาจารย์ ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ คณะเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตกาฬสินธุ์

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์ ประจำสาขาวิชาสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตกาฬสินธุ์

^{1,3,4,5} Lecturer Department of Social Sciences Faculty of Social Technology Rajamangala University of Technology Isan Kalasin Campus

² Assistant Professor, Lecturer, Department of Social Sciences Faculty of Social Technology Rajamangala University of Technology Isan Kalasin Campus

ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ และความผันผวน
ราคาผลผลิต และพบว่า การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรใน
ชุมชนบ้านคำไผ่ อาศัยความรู้ในการจัดการทรัพยากร/ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ใช้เป็น
ยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ
กิจกรรมในรูปแบบวิธีการต่างๆ

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์การดำรงชีพ, ครัวเรือนเกษตรกร, ชวนนา, ทุนทางสังคม

Abstract

The objectives of this research are threefold: 1) to present and discuss the context of maintaining a livelihood in the rural farming households of Bankhamphai, Kalisin Province 2) to study the conditions that affect the livelihoods of farmers in Bankhamphai 3) to present and discuss the strategies used for sustaining a livelihood in the community. This research is qualitative research. Data were collected from related documentation. Data were analyzed at 2 levels, the household level and the community level and focused on those who have been affected by the capitalist system. The data included observers, participants and non-participants in the community. The results showed that in the context of the general community, which includes households and subsistence farmers, there is a need to adapt to dramatic changes under capitalism. The study also found that there are seven conditions that affect the livelihoods of households and communities: seasonal income, natural disasters, disease, migration and product price volatility. Property management and capital exiting the community are two additional conditions that farmers must consider when developing tactical strategies to survive. Assuming an adaptive policy position while developing strategies will contribute to the success of the community.

Keywords: Livelihood Strategies of Farmers, Farm Family, Living, Farmer, Social Capital

บทนำ

ในปัจจุบันนี้รัฐได้วางนโยบายในการพัฒนาประเทศและวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเพื่อพัฒนาประเทศให้มีความเจริญ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการเร่งก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการลงทุน การพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรม แต่เมื่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกลับกลายเป็นสภาพที่วิกฤติ คือ ในขณะที่รัฐบาลกำลังน่านโยบายมาพัฒนายูนั่น กลายเป็นว่าเมืองก็ยิ่งเจริญขึ้นชนบทกลับย่ำแย่ลงทุกขณะ ปัญหาของชาวนา เรื่องผลผลิต ความยากจนต่างๆ ยังแก้ไขไม่ได้ มาตราที่ใช้วัดไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ หากแต่สภาพความเป็นอยู่ของชาวนาที่แตกสลาย ขณะเดียวกัน มีกระแสความคิดหนึ่งที่มาจากระดับล่าง จากนั้นวิชาการที่คลุกคลีอยู่กับสภาพความเป็นจริงในชนบทส่งเสียงร้องขอความช่วยเหลือของชาวนาในชนบท ผู้ซึ่งกำลังสละกายแห่งความยากจน อุทกภัย การเอารัดเอาเปรียบ ได้หลาถลักเข้าสู่หมู่บ้าน ภัยแห่งแล้งกำลังแผดเผาอีสานอย่างรุนแรง ทรัพยากรธรรมชาติกำลังร่อยหรอลงภายใต้การผลาญของคำว่า พัฒนาซึ่งชาวนาไทยกำลังประสบกับปัญหาอย่างหนักหน่วง ที่รอคอยการแก้ไข (ประเวศ วะสี, 2532)

ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่า นโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยม ทำให้ภาคเกษตรอ่อนแอลง การปรับเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าได้สร้างปัญหานานัปการแก่เกษตรกร ผลผลิตและรายได้จากการทำเกษตรกรรมไม่พอต่อการยังชีพอันเนื่องมาจากโครงสร้างการแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรม ระหว่างสินค้าเกษตรกับสินค้าอุตสาหกรรม เกษตรกรโดยทั่วไปยังต้องประสบกับปัญหาความไม่มั่นคงและความเสี่ยงอย่างมากในการผลิตเนื่องจากความไม่แน่นอนของฤดูกาลและตลาด อันเป็นตัวแปรที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ ในสภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรมีวิธีการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของครอบครัวไปได้อย่างไร ที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้โดยแทบมิได้เรียกร้องหรือสร้างปัญหาใดๆ ให้แก่สังคมส่วนรวมเลย และตรงกันข้ามในสภาพการณ์ที่เศรษฐกิจไทยประสบปัญหาวิกฤติ (พ.ศ. 2540) ที่ผ่านมาภาคการเกษตรกลับเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยภาคการผลิตอื่นๆ ไว้ ในท่ามกลางแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจอันเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่หมักหมมและยากต่อการเยียวยา (มณีมัย ทองอยู่, 2546)

นอกจากนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่นำมาใช้ก็ไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชนบท ไม่สามารถแก้ปัญหาของประชาชนได้ ผลที่ออกมาก็คือความล้มเหลวทางเศรษฐกิจของชุมชนชนบท และความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว และทำลายชีวิตชุมชนลงไป เกษตรกรจึงจำเป็นต้องแสวงหาทางเลือกด้วยตัวเอง

อนึ่ง จากสภาพปัญหาสังคมและเศรษฐกิจ ที่เกิดขึ้นของการพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะเวลาที่ผ่านมาดังกล่าว ส่งผลให้การพัฒนาประเทศไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ต้องมีการปรับปรุงรูปแบบการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นอยู่ของชนบท ในการแก้ไขปัญหาของประชาชน โดยได้มุ่งเน้นการพัฒนาสภาพสังคมให้มีความสุขอย่างยั่งยืน (Green Happiness Society) ซึ่งให้ความสำคัญกับการสร้างสมดุลของยุทธศาสตร์การดำรงชีพในการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติทั้งมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคม มิติทางทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่ความอยู่ดีมีสุขของคนไทย และเกิดการพัฒนายั่งยืนต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาในมิติของสังคมนั้น มีทุนทางสังคมซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมเพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันทำกิจกรรมบนพื้นฐานของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีความผูกพัน เอื้ออาทรต่อกัน และมีวัฒนธรรมอันดีงาม โดยรัฐมีนโยบายที่จะพัฒนาวิถีความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมชนบทและหมู่บ้านต่างๆ ให้ดีขึ้น ซึ่งจะเน้นหนักในเรื่องการส่งเสริมด้านอุตสาหกรรมมากขึ้น มีการสร้างระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ โดยการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาช่วยในการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลให้ชาวบ้านมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (นิรันดร์ คำนุ, 2548)

เพราะเหตุนี้ จึงทำให้ชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรต้องมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตไปตามสภาพแวดล้อมจากนโยบายรัฐในการพัฒนาทำให้ความสัมพันธ์ระหว่าง บุคคลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรม กฎเกณฑ์และรูปแบบโครงสร้างทางสังคม เศรษฐกิจมีความแตกต่างไปจากเดิม ตลอดถึงวิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก็เริ่มเปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชาวบ้านในชุมชน

ตระหนักถึงปัญหา จึงมีการปรับตัวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นและที่เกิดขึ้นแล้ว โดยมีหลักการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกในการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชนโดยเฉพาะครัวเรือนเกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงนี้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้ก็เพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ในสังคมอันซับซ้อนอย่างมีความสุขและสามารถทำหน้าที่หรือบทบาทในฐานะสมาชิกของสังคมได้อย่างเป็นปกติสุข โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากรสิน/ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางมนุษย์ ทุนเงินตรา และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่างๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพยากรสิน/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพอย่างชาญฉลาด เพื่อความอยู่รอดของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนให้เกิดความมั่นคงยั่งยืนและมีความเป็นอยู่ที่ดีในการดำรงชีพภายในครัวเรือนและชุมชน

การศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรนั้น มิได้มองเกษตรกรว่าเป็นเพียงเหยื่อของกระบวนการพัฒนาเท่านั้น ถึงแม้กระบวนการพัฒนาที่ผ่านมาทำให้เกษตรกรต้องสูญเสียความสามารถในการพึ่งพาตนเอง และทำให้ความสามารถในการเข้าถึงและควบคุมทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นฐานชีวิตที่สำคัญลดน้อยลงรวมทั้งทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ในสถานการณ์เสียเปรียบของระบบตลาด แต่ในขณะเดียวกัน ในสภาพการณ์เช่นนี้ เกษตรกรที่เสียเปรียบเหล่านี้ ก็พยายามดิ้นรนทุกวิถีทางที่จะนำพาชีวิตและครอบครัวให้อยู่รอดได้ ด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ อย่างหลากหลาย มิใช่ในลักษณะของเหยื่อที่อ่อนแอ หรือผู้ยากไร้ที่นำสงสาร แต่กลับทำให้ชาวนาเกิดความเข้มแข็งและกล้าหาญ ในการตัดสินใจต่อการเข้าไปสู่กิจกรรมหรืออาชีพต่างๆ โดยอาศัยทรัพยากรสิน/ทุนที่มีอยู่ ภายใต้ความเสี่ยงต่อสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้

จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้านคือ หมู่บ้านคำไผ่ ตำบลหนองกุงอำเภอมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งเป็นหมู่บ้านครัวเรือนเกษตรกรที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เข้มแข็ง สามารถแก้ไข รับมือ และปรับตัวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมีการประกอบอาชีพต่างๆ ที่หลากหลายทั้งการเกษตร การรับจ้าง การทอผ้า

การเย็บผ้า การเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงไก่ และการปลูกผักสวนครัว เป็นต้น โดยเป็นพื้นที่ของครัวเรือนเกษตรกรที่มีการเปลี่ยนแปลง มีการปรับตัวจากผลกระทบที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดยสามารถสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยใช้ทุน/ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเป็นเครื่องร้อยรัดคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ในการสร้างวิถีชีวิตการดำรงอยู่และการประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นที่ยอมรับและให้การสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ว่า บริบทของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีลักษณะอย่างไร อะไรเป็นเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ และยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นอย่างไร ทั้งนี้จะทำให้ทราบแนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในรูปแบบต่างๆ อันเป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพยากร/ทุนอย่างชาญฉลาด โดยจะนำผลจากการศึกษาค้นคว้านี้เสนอต่อหน่วยงานของรัฐหรือสถาบันต่างๆ ที่เกี่ยวข้องให้ทราบ และกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ในการวางแผนการบริหารจัดการ การแก้ไขปัญหา การพัฒนาทรัพยากรและการดำรงชีพที่ดีให้เกิดขึ้นแก่ครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ สืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
3. เพื่อศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีการศึกษา

ผู้ศึกษาเลือกวิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อใช้เป็นวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่โดยเลือกพื้นที่วิจัยแบบเฉพาะเจาะจง คือ บ้านคำไผ่

ตำบลหนองกุ้ง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ซึ่งเป็นหมู่บ้านครัวเรือนเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เข้มแข็ง สามารถแก้ไข รับมือ และปรับตัวกับสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างดี มีการประกอบอาชีพต่างๆ ที่หลากหลายทั้งการเกษตร การรับจ้าง การทอดผ้า การเย็บผ้า การเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ เลี้ยงไก่ และการปลูกผักสวนครัว เป็นต้น โดยเป็นพื้นที่ของครัวเรือนเกษตรกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลง มีการปรับตัวจากผลกระทบที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต โดยสามารถสร้างยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรรมในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยใช้ทุน/ทรัพยากรต่างๆ ที่มีอยู่ภายในชุมชนมาเป็นเครื่องร้อยรัดคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ในการสร้างวิถีชีวิตการดำรงอยู่และการประกอบอาชีพได้เป็นอย่างดี การวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับครัวเรือนและระดับชุมชน โดยมีผู้ให้ข้อมูลได้แก่ พระสงฆ์ ชาวบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้อาวุโส ผู้ประกอบพิธีกรรมและบุคคลทั่วไปที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ใช้ระยะเวลาในการวิจัยเป็นระยะเวลา 1 ปี (ตั้งแต่เดือนมกราคม 2557 - เดือนธันวาคม 2557) เพื่อให้เห็นแบบแผนการดำรงชีวิตและความเป็นอยู่ของครัวเรือนและชาวบ้านในชุมชนในรอบปี โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indept Interview) โดยมีแนวทางการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลระดับชุมชน แนวทางการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลระดับครัวเรือน การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) โดยใช้ร่วมกับการจดบันทึกภาคสนาม เทปบันทึกเสียง กล้องถ่ายรูป และแผนที่

วิธีการเก็บข้อมูลสามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ 1) การศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) ซึ่งเป็นการค้นคว้ารายงานการศึกษาและมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น เอกสารทางวิชาการ หนังสือรายงานการวิจัยวิทยานิพนธ์และเอกสารอิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง 2) การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยจะใช้วิธีการแบบ Snow Ball เข้ามาช่วยเพื่อให้ได้แหล่งข้อมูล และสามารถคัดเลือกตัวผู้ให้ข้อมูลได้จากนั้นผู้ศึกษาเข้าไปฝังตัวอยู่ในหมู่บ้านและชี้แจงถึงรายละเอียดของการเข้ามาทำการศึกษาครั้งนี้ สร้างความสัมพันธ์โดยการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในหมู่บ้าน การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ทำในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน ประกอบกับการสังเกตและพูดคุย นำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึกที่จะมีแนวทางในการสัมภาษณ์ เพื่อนำข้อมูลที่ได้อามาวิเคราะห์และสังเคราะห์ในงานศึกษา

รวมทั้งมีการตรวจสอบข้อมูลในการจัดการสนทนากลุ่ม ในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน จากนั้นนำเอาข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์รายวันและวิเคราะห์ข้อมูลรวมเพื่อนำมาเขียน รายงานเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ตามกรอบแนวคิด ทฤษฎีเพื่อนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ผลการศึกษา

การศึกษายุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยได้มุ่งทำความเข้าใจและพยายามศึกษาวิเคราะห์ ปรากฏการณ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพ ของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ ภายใต้ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งจากเหตุปัจจัยภายในและภายนอกชุมชนเอง ซึ่งเป็น ผลกระทบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้โดยผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้เกิดนวัตกรรมใหม่ ทางสังคมแนวทางหรือยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในรูปแบบ ต่างๆ ได้แก่ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การยอมสละ การยอมทน การประทุ้ง การอพยพแรงงาน การฝึกปรับตัว และการประกอบอาชีพเสริม อันเป็นวิธีการในการ แสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพยากร/ทุน อย่างชาญฉลาด ซึ่งประโยชน์ที่เป็นรูปธรรมที่ชาวบ้านคำไผ่จะได้รับโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิถีการต่างๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพยากร/ทุน ที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ จากการสร้างแนวทางหรือยุทธศาสตร์ ในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่นี้ สามารถนำไปเป็นรูปแบบ หมู่บ้านตัวอย่างที่สามารถพึ่งตนเองได้ขยายผลไปยังหมู่บ้านอื่นๆ ในบริเวณใกล้เคียง และหมู่บ้านที่สนใจในการศึกษาดูงานได้

แนวทางสะท้อนปัญหาไปยังผู้บริหารเพื่อเป็นนโยบายและแนวทางในการพัฒนา ได้แก่ แนวทางประการที่หนึ่ง ด้านการพัฒนาการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ ชุมชน ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นชัดเรื่องของการถ่ายทอดความรู้โดยใช้กลไกทางสังคม เป็นการส่งผ่านองค์ความรู้ของคนในชุมชนและการยกระดับในการจัดเก็บองค์ความรู้ การดำรงชีพ ให้อยู่ในรูปแบบที่เป็นลายลักษณ์อักษร คู่มือวิธีการในการดำรงชีพของ ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนแต่ละประเภท ว่ามีองค์ความรู้อะไร มีการปรับตัวอย่างไร สรุปเป็นบทเรียน เพื่อเป็นฐานข้อมูลที่ง่ายต่อการเข้าถึง การศึกษาค้นคว้าเป็นองค์ความรู้

ให้อยู่คู่กับชุมชน และผลักดันให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นในสถานศึกษาใกล้ชุมชน เพื่อเป็นการธำรงรักษาองค์ความรู้ให้อยู่โดยไม่สูญหายถ่ายทอดผ่านลูกหลานรุ่นต่อรุ่น ทั้งนี้ให้โรงเรียน วัด และชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ ในการจัดทำหลักสูตรองค์ความรู้ของชุมชน ภายใต้การควบคุมดูแลขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานพื้นที่การศึกษาเขต เพื่อเสนอให้หน่วยงานที่มีส่วนร่วมดังกล่าวดำเนินการต่อไป แนวทางประการที่สอง ด้านนโยบายการพัฒนาของภาครัฐ ผลการศึกษานี้พบว่า นโยบายของรัฐที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ อย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นผลกระทบด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ล้วนแต่ก่อให้เกิดผลเชิงลบต่อชุมชนทั้งสิ้น ในยุคที่รัฐมีอำนาจนั้น ชุมชนกลายเป็นผู้ถูกกระทำจากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว เนื่องจากขาดโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารสำคัญ ซึ่งถูกปิดกั้นโดยรัฐเป็นสาเหตุให้ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการปฏิเสธหรือต่อต้านอำนาจรัฐ ดังนั้น การที่องค์กรชุมชนเกิดการรวมตัวกันโดยใช้พลังชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ในการพยายามผลักดันเข้าไปมีส่วนร่วมในนโยบายการพัฒนาของรัฐ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการสาธารณะต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อชุมชน ทั้งนี้ การรับรู้ข้อมูลข่าวสารหรือการแสดงข้อเท็จจริงต่อสาธารณะโดยองค์กรชุมชน จึงถือเป็นบทบาทหลักในการเข้าเรียกร้องสิทธิความเป็นชุมชน รวมทั้งเพื่อให้มีการทบทวนนโยบายของรัฐอย่างจริงจัง เพราะผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นผลกระทบในการดำรงชีพของชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงควรเน้นการพัฒนาและวางนโยบายให้เล็งเห็นการให้คุณค่าคุณภาพชีวิตของชาวบ้านภายใต้ฐานแนวคิดแบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกับการดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันส่งผลดีต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านและระบบนิเวศของชุมชนให้ยังคงอยู่ ทั้งนี้ให้หน่วยงานในระดับปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์กรบริหารส่วนตำบล องค์กรบริหารส่วนจังหวัด หน่วยงานรับผิดชอบระดับอำเภอ จังหวัด และภาครัฐบาลเป็นผู้รับผิดชอบและดำเนินการต่อไป

แนวทางประการที่สาม ด้านการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิต ผลการศึกษานี้พบว่า การเปลี่ยนแปลงในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านค้าฝิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนในลักษณะครอบครัวขยาย มีสมาชิกที่เป็นญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน หรือบางครัวเรือนก็มีหลายครอบครัวอาศัยอยู่ มีวิถีการดำรงชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การซื้อขายด้วยเงินสดรายวันไม่มีบทบาทสำคัญมากนัก

เมื่อมีกิจกรรมใดๆ ที่เกินความสามารถหรือต้องใช้แรงงานคนเยอะๆ ก็จะมีการขอแรงกันช่วยทำงาน เช่น การขอแรงงานบุญแจกข้าว การขอแรงงานบุญแต่งงาน การลงแขกดำนา การลงแขกเกี่ยวข้าว การลงแขกย้ายบ้าน เป็นต้น เมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสร้างของครัวเรือนและวิถีการดำรงชีวิตจากลักษณะครอบครัวใหญ่ ครัวรั้วยายที่มี ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก ป้า น้า อา ลูก หลาน ไปสู่ลักษณะของครอบครัวเดี่ยวที่มีเพียง พ่อ แม่ ลูก เท่านั้น และจากที่มีวิถีชีวิตแบบอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ก็มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ ต่างชนวนขายตัวเองเพื่อความอยู่รอดเพิ่มมากขึ้น การพึ่งพาอาศัยก็เป็นที่ไปในลักษณะกระจุกตัวในระดับเครือญาติเท่านั้น ไม่แน่นแฟ้นในระดับครัวเรือนต่างๆ ในชุมชนเหมือนเดิม ทั้งนี้ควรให้โรงเรียน วัด และชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ ในการกระตุ้นโครงสร้างของครัวเรือน และสร้างความสัมพันธ์ในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนให้แน่นแฟ้นมากขึ้นภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานปกครองจากส่วนกลางภาคีรัฐบาล เพื่อเสนอให้หน่วยงานที่มีส่วนร่วมดังกล่าวดำเนินการต่อไป จากผลการวิจัยสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1) บริบทของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนมาก มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส มีที่ดินส่วนใหญ่ได้มาจากการจับจองและบุกเบิกเพื่อทำกิน ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในการผลิต เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้าน มีทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากทั้งทรัพยากรทางชีวภาพที่ดินภายในบริบทชุมชน ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนและชุมชน อีกทั้งยังมีทุนทางสังคมเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้วางใจกันในชุมชน และทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ในจิตใจของคนในชุมชนบ้านคำไผ่ ในการรวมกลุ่ม การยอมรับ ภายหลังจากการเกิดวิกฤตต่างๆ ในชุมชน ทำให้สามารถผ่านปัญหาวิกฤตนำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดี และนอกจากนี้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนยังไม่มีความรู้ในเรื่องวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีต่างๆ

ที่ทันสมัย แต่ความรู้ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้จะ เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ภายในชุมชนก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญา โดยการนำเอาทุน/ทรัพย์สินต่างๆ ที่มีอยู่มาต่อยอดความคิดให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุงและแก้ไขเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน แม้ว่าในปัจจุบันนี้จะมีทุนนิยมที่เข้ามาแต่ก็ไม่สามารถแทนที่ทุนทางสังคมดังกล่าวได้ เนื่องจากไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการของครัวเรือน/ชุมชน แม้กระแสทุนนิยมจะมีมากมายชนิดที่ถาโถมเข้ามาสู่สังคมไทยเองก็ตาม แต่ก็ เป็นทุนที่ไม่ยั่งยืนเมื่อทรัพยากร วัตถุ เงินตราเหล่านั้นหมดไปทุนนิยมที่เคยมั่นคง ก็จะเลือนลางหายไปก่อให้เกิดความทุกข์เหมือนเช่นเดิม แต่ต่างจากทุนทางสังคมที่คงอยู่ในสังคมตลอดไปไม่มีจางหายไป ยิ่งนับวันยิ่งมากขึ้นและก่อให้เกิดความสุขความมั่นคงและยั่งยืนแก่คนในครัวเรือน/ชุมชนเท่านั้น

ในช่วงระยะกลางครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านคำไผ่ จากที่มีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ มีการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ เพื่อบริโภคในครัวเรือน ขายและแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นตามโอกาส ได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านได้ขาดหายไป เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลง อีกทั้งทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้วางใจกันในชุมชนก็เริ่มจะจางหายไป เนื่องจากต่างคนก็ต่างขวนขวายเพื่อเอาตัวรอด แต่ยังมีทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้านคำไผ่ ในการรวมกลุ่มการยอมรับ ภายหลังจากการเกิดวิกฤตต่างๆ ในชุมชน ทำให้สามารถผ่านปัญหาวิกฤต นำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดีและนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์สินที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์สินและการประกอบอาชีพ

ในช่วงระยะหลังการนโยบายการพัฒนาและระบบทุนนิยมที่เข้ามามีครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะหมู่บ้านคำไผ่ มีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอาหารธรรมชาติที่สำคัญของหมู่บ้านได้ขาดหายไป เนื่องจากทุนทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ลดลง ทั้งนี้เพราะมีการตัดไม้ทำลายป่าและทำลายทรัพยากรทางธรรมชาติต่างๆ ที่เคย

อุดมสมบูรณ์ลงอีกด้วย แต่ในช่วงนี้ยังดีที่ทุนทางสังคมที่เคยเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในกลุ่มและระหว่างสมาชิกในครอบครัวและความไว้น้ำใจกันในชุมชนที่เริ่มจะจางหายไปได้กลับคืนมา เนื่องจากครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนได้รวมตัวกันขึ้นเพื่อต่อสู้กับวิกฤติปัญหาเหล่านั้น และนอกจากนี้ยังมีทุนมนุษย์ซึ่งเป็นทุนที่มีอยู่ภายในจิตใจของคนในชุมชนบ้านคำไผ่ ในการรวมกลุ่ม การยอมรับกันภายหลังจากการเกิดวิกฤตต่างๆ ในชุมชน ทำให้สามารถผ่านปัญหาวิกฤตนำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้ด้วยดี และนอกจากนี้ยังมีทุนทรัพย์ที่เป็นทุนเงินตราที่ครัวเรือนเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชนได้มาจากการเก็บออมทรัพย์เงินทั้งเงินที่ได้จากการประกอบอาชีพต่างๆ ที่หลากหลาย ตลอดจนมีทุนทางกายภาพ ซึ่งเป็นทุนทรัพย์สินที่นำมาใช้ในการกระบวนการผลิตเพื่อสนับสนุนการดำรงชีพ โดยมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีในการประกอบอาชีพ และการเคลื่อนย้ายทรัพยากรและผลผลิตเข้าสู่ตลาด ทำให้เกิดการอพยพแรงงานเพื่อหารายได้เลี้ยงชีพในเขตเมืองใหญ่ๆ ซึ่งถือได้ว่าทุนทางกายภาพได้มีส่วนสำคัญในการดำรงชีพของผู้คนที่หลากหลายและแตกต่างกัน

อาจกล่าวได้ว่า ทรัพย์สิน/ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน อันได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนทางมนุษย์ ทุนทรัพย์ ทุนกายภาพ และทุนทางสังคม ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีพของผู้คนที่หลากหลายของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชนหมู่บ้านคำไผ่ ในปัจจุบันนี้ที่ทำให้ครัวเรือน/ชุมชนมีความสุข ความมั่นคงและยั่งยืนในการดำรงชีพ แม้ว่าในปัจจุบันนี้จะมีทุนนิยมที่เข้ามาพร้อมกับความเจริญ ความทันสมัยต่างๆ อาจจะไม่ได้สอดคล้องกับความเป็นอยู่และความต้องการของครัวเรือน/ชุมชน แม้ระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อครัวเรือน/ชุมชนอย่างมากมายก็ตาม แต่ก็ก่อให้เกิดประโยชน์อีกด้วยเช่นกัน

แม้ในการระบบทุนนิยมจะส่งผลกระทบให้ชุมชนครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้านคำไผ่ได้รับความทุกข์มากกว่าเดิม ขาดเสถียรภาพในการดำเนินชีวิต มีคุณภาพชีวิตที่อยู่ในระดับต่ำจากการอพยพบ้านเรือนและที่ดินทำกิน โดยชาวบ้านจึงมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพ เปลี่ยนระบบการผลิตจากการทำนาเพียงอย่างเดียว มาประกอบอาชีพเสริมนอกภาคการเกษตร แม้ครัวเรือนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพทำนา แต่ก็ยังมีการพึ่งพาอาชีพอื่นๆ เป็นลำดับตามมา เช่น การเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ

เลี้ยงไก่ การทอดผ้า การรับจ้างทั้งภายในและภายนอกชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพ เป็นต้น จากการเปลี่ยนแปลงในการประกอบอาชีพดังกล่าวทำให้ชาวบ้านต้องมีการปรับตัวจากการพึ่งพาตนเองไปสู่การพึ่งพาผู้อื่น มีการติดต่อสัมพันธ์กับภายนอกหมู่บ้านแบบพึ่งพาให้เกิดความอยู่รอด ทั้งนี้ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องตกอยู่ในฐานะผู้พึ่งพาปัจจัยในการดำรงชีพจากพ่อค้าและนายทุนภายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้การปรับตัวในการประกอบอาชีพประกอบกับการใช้เทคโนโลยีในการผลิตส่งผลต่อความคิดและความเชื่อของชาวบ้าน ทำให้ความเชื่อและค่านิยม รวมทั้งบุญประเพณีบางอย่างที่ล้าสมัยก็ถูกตัดออกไปถูกลบเลือนไปจากแบบแผนในการดำรงชีพในปัจจุบัน เนื่องจากไม่มีความจำเป็นที่จะต้องถือปฏิบัติอีกต่อไปและเพื่อให้เกิดการปรับตัวโดยบูรณาการให้เข้ากับความสัมพันธ์ในวิถีการดำรงชีพของชาวบ้านค่าไม่ส่วนประเพณี ความเชื่อและค่านิยมบางอย่างก็คงถือปฏิบัติอยู่ แต่ขั้นตอนการปฏิบัติบางอย่างก็ถูกตัดออกไป รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงความคาดหวังหรือหน้าที่ของความเชื่อดังกล่าวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเพื่อการมีรายได้ กล่าวคือ การเลี้ยงสัตว์ การรับจ้างและการค้าขาย เพื่อให้ได้แคล้วคลาด ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ตลอดจนความไม่แน่นอนในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นการปรับระบบความคิดและความเชื่อให้สอดคล้องกับระบบผลิตหลักของตนเอง อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยเป็นการปรับตัวในการประกอบอาชีพ ด้านระบบสังคมและระบบความคิดความเชื่อ เป็นการสะท้อนให้เห็นสภาพวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ทั้งระบบสังคมและปัจจัยทางสภาวะแวดล้อมภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านจึงมีการปรับตัว ปรับเทคนิควิธีในการดำรงชีพในรูปแบบต่างๆ โดยอาศัยประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญแบบดั้งเดิมที่เคยใช้ในการดำรงชีพส่งผ่านถึงลูกหลานด้วยวิธีการใหม่ที่ทันสมัยมากขึ้นกว่าเดิม

แนวคิดการปรับตัวในงานวิจัยของ เจริญ ศิริวงศ์ (2543) ที่อธิบายว่า การปรับตัวด้านสังคม และวัฒนธรรม ของชุมชนจากการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรมไปเป็นอาชีพภาคอุตสาหกรรม และบริการ การปรับตัวของชุมชนและราษฎร มีขั้นตอนจากการรับรู้ เรียนรู้ ตัดสินใจ ทดลองและยอมรับผลการตัดสินใจด้วยความเชื่อมั่น ได้รับการเรียนรู้ด้านวิชาชีพตามความพร้อมของตนเองและเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในชุมชนปัจจุบัน เกิดการเปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันแบบ

เครือข่ายเป็นปัจเจกบุคคล ทำให้ต้องปรับตัวโดยการพึ่งพาอาศัยกันในกลุ่มชน
ลดน้อยลงไป สมาชิกในกลุ่มชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านสังคม ประเพณี และ
วัฒนธรรมลดน้อยลง มีการยอมรับในสังคมรูปแบบใหม่ มีความทันสมัยมากขึ้น
เกิดค่านิยม บริโภคนิยม เงินเป็นปัจจัยสำคัญ เพื่อแลกเปลี่ยนกับสิ่งของ และบริการ
มีอัตราความเคลื่อนไหวของผู้อพยพมาอยู่ในชุมชนแห่งใหม่ มีความสัมพันธ์กับชุมชน
เดิมน้อยมาก เกิดความหลากหลายของวัฒนธรรมในชุมชน มีค่านิยมและความเชื่อ
ที่แตกต่างกันไปตามพื้นฐานของวัฒนธรรมที่แต่ละคนได้รับมา ทำให้ชาวบ้านในชุมชน
ต้องปรับตัววิถีการดำเนินชีวิตทางสังคมและการปรับตัวทางวัฒนธรรมอย่างมาก ซึ่ง
ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของพัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ (2544)
ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพส่งผลต่อกระบวนการปรับตัวในการ
ดำเนินชีวิตรวมทั้งเงื่อนไขต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวของชาวบ้าน ในด้าน
ระบบนิเวศน์ วิถีการดำเนินชีวิตและด้านวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น
ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวในหลายด้าน คือ การโยกย้ายชุมชนและบ้านเรือน การผลิต
ของชุมชนทั้งเพื่อบริโภคและเพื่อสร้างรายได้ การปรับความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้ง
การเคลื่อนไหวทางสังคมอันเป็นปฏิริยาโต้กลับต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง โดย
พัชรินทร์ ลาภานันท์ ได้กล่าวสรุป การปรับตัวของครัวเรือนที่เกิดขึ้นภายใต้บริบท
และเงื่อนไขหลายประการว่า คือ 1) ชุมชนที่ได้รับผลกระทบน้อยและมีทรัพยากร
ที่ชาวบ้านสามารถพึ่งพิงได้ มีจำนวนครัวเรือนที่ปรับตัวสู่อาชีพจ้างแรงงานต่ำกว่า
ชุมชนที่ทรัพยากรได้รับผลกระทบมาก 2) ทรัพยากรของครัวเรือนทั้งจำนวนสมาชิก
จำนวนแรงงาน ทุน และทักษะความชำนาญ 3) ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือ
เกื้อกูลกันระหว่างครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่เป็นญาติกันเอื้อต่อการปรับตัวของ
ครัวเรือนทั้งการทำมาหากิน และการมีส่วนร่วมในกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม
4) กระบวนการทำงานของรัฐ ที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาที่เน้นความเจริญของ
ภาพรวมโดยละเลยต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมและการให้ข้อมูลแก่ชุมชน
ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของมณีนัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า
การเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจขบวนการปรับตัว และประเมินผลกระทบของการปรับตัว
ของชาวนาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของชาวนาโดยส่วนรวม
ของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกกำหนดด้วยสองพลังที่ส่งผลต่อกัน คือ

เศรษฐกิจการเมืองระดับมหภาคซึ่งภาคอีสานเป็นส่วนหนึ่ง และพลังขับเคลื่อนในระดับจุลภาคภายในเศรษฐกิจและสังคมชาวนาเอง รวมทั้งครอบครัวชาวนาด้วย ครอบครัวชาวนาจำต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่คุกคาม ระดับการบริโภค และการอยู่ดีกินดีของสมาชิกของครอบครัว ประเด็นปัญหาพบว่า แม้ว่าการปรับตัวในชนบทจะมีวิธีการปรับตัวที่แตกต่างกันไป แต่ก็ปรากฏว่าครอบครัวชาวนาอีสานมีเป้าหมายร่วมกัน คือตอบสนองความจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือน ด้วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ 1) การแตกกิจกรรมของเศรษฐกิจของครอบครัวจากการทำไร่ ทำนา ไปสู่การทำนากิจกรรมเกษตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพไปทำงานทำในต่างถิ่น 2) การที่ยังคงปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครอบครัวต่อไป โดยการระดมเงินตราจากแหล่งต่างๆ รวมทั้งรายได้จากการทำนากิจกรรมเกษตร มาใช้ในการลงทุน 3) การรักษาที่ดินเพื่อการทำการเกษตรเอาไว้ 4) การรักษาบทบาทของครอบครัวในฐานะเป็นหน่วยจัดสรรแรงงานและการจัดทรัพยากรให้แก่สมาชิกในครัวเรือน นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าครอบครัวบางครอบครัวมีความสามารถในการสะสมทุนได้บ้างและบางส่วนในกลุ่มนี้ได้เริ่มลงทุนในกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงจากที่เป้าหมายเพื่อการอยู่รอด มาเป็นหน่วยทางเศรษฐกิจจัดตั้งสินใจบนพื้นฐานการวินิจฉัยด้วยหลักเหตุผลงานวิจัยนี้ยังพบอีกว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชาวนาในพื้นที่ที่ศึกษามีรูปแบบแตกต่างกันแต่ยังมีลักษณะร่วมบางประการที่สำคัญ รูปแบบที่แตกต่างกัน 3 รูปแบบ 1) แบบที่ชาวนาส่วนหนึ่งสามารถลงทุนเป็นผู้ประกอบการอิสระรายย่อยที่ประสบผลสำเร็จได้ 2) แบบที่ก่อตัวขึ้นในเขตชลประทานซึ่งมีการพัฒนาในสาขาเกษตรกรรมในลักษณะที่ผลิตอย่างเข้มข้นและการแตกกิจกรรมทางด้านการเกษตรที่หลากหลาย ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ให้แก่ท้องถิ่น ซึ่งเอื้อต่อการดำรงชีพของชาวนาส่วนใหญ่ได้ และแบบที่ 3) คือการผลิตในสาขาการเกษตรไม่สามารถสร้างผลผลิตพอเพียงต่อการดำรงชีพ ประกอบกับการเติบโตของวิสาหกิจในชนบทมีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ครอบครัวชาวนาส่วนใหญ่ต้องจัดสรรแรงงานส่วนหนึ่งออกไปรับจ้างต่างถิ่น แต่ก็ยังไม่ละทิ้งการเกษตรเสียทีเดียว และยังรักษาที่ดินไว้อีกด้วย และผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของวันชัย ธรรมสังการ (2546) ที่ศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนจากการเข้ามาของเครื่องจักรกล เทคโนโลยีสมัยใหม่และนโยบายการพัฒนาท้องถิ่นและบทบาทของภาครัฐและเอกชน ตลอดทั้งการปรับเปลี่ยนอาชีพจากชาวนา

มาสู่การทำสวนยาง ดังกล่าว ทำให้เกิดวิถีชีวิตและระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนไป เนื่องจากชาวบ้านมีเวลาน้อยลง ซึ่งเวลาส่วนใหญ่จะอยู่กับการทำงานเพิ่มผลผลิต โดยเฉพาะ รุ่นพ่อ รุ่นแม่ หรือหัวหน้าครอบครัว ทั้งนี้เพื่อนำมาแลกเปลี่ยนเป็นเงินตราซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพ ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน รวมทั้งค่าใช้จ่ายในสิ่งอำนวยความสะดวก ส่วนรุ่นหนุ่มสาว โดยเฉพาะวัยรุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจากที่เคยเคารพเชื่อฟังพ่อแม่หรือผู้หลักผู้ใหญ่ ช่วยงานบ้านอยู่ด้วยกันด้วยความอบอุ่นในครอบครัว กลับกลายเป็นชอบจับกลุ่มอยู่กับเพื่อน ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ ไม่ใส่ใจช่วยเหลืองานบ้าน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนด้านต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านกายภาพ ชีวภาพ และผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยของโสภณ มูลทา (2554) ที่ศึกษาพบว่า การดำรงชีวิตของชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรรมมีการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายให้สามารถดำรงชีพได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงโดยมีการปรับตัว ปรับเทคนิควิธีในการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพในรูปแบบต่างๆ อยู่ตลอดเวลา

2) เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรรมในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยอิทธิพลจากสังคมภายนอก ที่รัฐได้เข้ามาใช้อำนาจครอบครองทรัพยากรของหมู่บ้านคำไผ่ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน แหล่งน้ำ หรือป่าไม้ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้พึ่งพาทรัพยากรที่ถูกจัดการโดยรัฐ นโยบายรัฐที่ผ่านมามีลักษณะจากบนลงล่าง โดยโครงการต่างๆ ที่ก่อให้เกิดผลกระทบ ในยุคนั้นชาวบ้านไม่มีโอกาสรับรู้ข้อมูลข่าวสารเท่าที่ควร เนื่องจากการปิดกั้นการเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของชาวบ้าน และการที่ชาวบ้านจะถูกข่มขู่ข่มขืนหรือเรียกขานใดๆ จากรัฐ จึงเป็นการพรากชาวบ้านออกจากทรัพยากรในการดำรงชีพ ส่งผลให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้ไร้ที่ดินทำกินและต้องปรับตัวจากเกษตรกรรายย่อยไปสู่การเป็นกรรมกรยากจน ชาวบ้านบางส่วนต้องยืมตาดูชีพ การรับจ้างและการค้าขาย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดการปรับความคิดความเชื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจุดนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นการใช้อำนาจของภาครัฐในอดีตอย่างหนึ่งที่น่าจะลี้มมองความสำคัญของหมู่บ้านชนบท อันเป็นการเชื่อมโยงถึงปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลง

ต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขในช่วงเวลาที่ผ่านมาที่มีความสำคัญสามารถเห็น การเคลื่อนไหวของความรู้ วิธีคิด เทคนิควิธีการต่างๆ ที่นำมาใช้สำหรับรับมือกับเงื่อนไข ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้แก่ นโยบายรัฐ กระแสทุนนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ ได้แก่ ภาวะน้ำท่วม ภาวะฝนแล้ง โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ และความผันผวน ของราคาผลผลิต อันเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีพภายใต้ภาวะแนวโน้ม และบริบทความเปราะบางต่าง ๆ ตลอดถึงโครงสร้างและกระบวนการที่เกิดขึ้นภายใน ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนหมู่บ้านคำไผ่อีกด้วย

แนวคิดทุนทางสังคมมีส่วนเกี่ยวข้องในการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร ในการสะท้อนภาพของหลายๆ ชุมชนในบางพื้นที่ ที่ไม่สามารถประกอบอาชีพใน บางประเภทหรือไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ ทั้งๆ ที่ในบริบทของชุมชนเหล่านั้นมี ความคล้ายคลึงกัน แต่ชุมชนเหล่านั้นก็ไม่มี ความเข้มแข็งมากพอ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะว่า ในบางชุมชนเหล่านั้น ได้ขาดต้นทุนทางสังคมอันเป็นต้นทุนที่สำคัญไป หรือ บางชุมชนทุนสังคมดังกล่าวมีน้อยไม่เพียงพอต่อการสานต่อในการดำรงชีพหรือ ในการประกอบอาชีพ การมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ย่อมส่งผลถึงการดำรงชีวิต และ ความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ที่จะสามารถเอาตัวรอดได้จากสภาวะการณ์หรือ ภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือน เกษตรกร/ชุมชน ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคม Robert Putnam (1993) ที่อธิบายไว้ว่า ทุนทางสังคมเกิดจากการมีบรรทัดฐานในการอยู่ร่วมกัน มีการพึ่งพาอาศัยกัน คนในชุมชนมีความกระตือรือร้น มีน้ำใจ มีจิตสำนึกสาธารณะ ในการเข้ามาทำประโยชน์เพื่อสมาชิกในสวนรวม แล้วยังสามารถแผ่ขยายเครือข่าย ออกไปอีกกว้างไกล ทุนทางสังคมยังเป็นที่ปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา ให้เป็นไปตามที่คนในสังคมปรารถนาได้ นอกจากนี้ผลการวิจัยยังได้สอดคล้องกับ การวิจัยของ อัมภา จันทราภาส (2543) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ชนบทตามวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้ ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง และสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลง ไปอย่างรวดเร็ว ทุนทางสังคมนวมมี ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนบุคคล ทุนกลุ่ม/องค์กร ทุนเครือญาติและเครือข่าย ที่มีอยู่ในชุมชนส่งผลให้ชุมชน

เกิดความเข้มแข็ง เพราะชุมชนได้ใช้ทุนทางสังคมมาเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความมั่นคงและยั่งยืนให้กับชุมชน และปัจจัยที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของผู้คนในชุมชน และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่ทำให้ชุมชนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การที่ผู้คนมารวมกลุ่มกันได้มีความรู้สึกและตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่ต้องดูแลรับผิดชอบร่วมกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการดำเนินกิจกรรมใดๆ ในชุมชน จึงทำให้การนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอก และชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปของธรรมชาติและสังคมภายนอกได้อย่างมีศักดิ์ศรี และยังคงรักษาความเป็นชุมชนได้อย่างมั่นคง ผลวิจัยก็ยังได้สอดคล้องกับการวิจัยของ จุติเทพ ยาสมุทร (2543) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมในชุมชนมีอยู่หลายประเภท ทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรม ทุนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ 1) ทุนที่เป็นธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ แร่ธาตุ และป่าไม้ ซึ่งก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำ 2) ทุนที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ ผู้นำของชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำตามธรรมชาติ หรือที่เรียกว่าปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านผู้เป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ 3) ทุนด้านการเงิน ได้แก่ การระดมทุนในชุมชนเพื่อร่วมกันจัดตั้งกลุ่มกิจกรรม เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ทำให้เกิดการหมุนเวียนของกระแสเงินช่วยสร้างเศรษฐกิจของชุมชนให้ดีขึ้น ส่วนทุนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ 1) วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ระบบคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น การมีความสัมพันธ์ทางสังคมในแนวราบ เช่น ครอบครัว เครือญาติ สถาบันผู้อาวุโส รวมถึงการช่วยเหลือด้านแรงงาน เช่น การลงแขก และผูกเกลือผูกเสี่ยว เป็นต้น 2) ทุนที่เป็นองค์กรภายนอก ได้แก่ การมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกชุมชน ทั้งในของภาครัฐและเอกชน รวมถึงกลุ่มและองค์กรเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ในชุมชน เช่น กลุ่มพิทักษ์ป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มสหกรณ์ร้านค้า เป็นต้น โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ทุนทางสังคมดำรงอยู่และนำไปใช้พัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ 1) ปัจจัยการสืบทอด ได้แก่ การสืบทอดเจตนารมณ์ที่บรรพบุรุษตั้งเป้าหมายไว้ที่จะรักษาทุนทางสังคมทุกประเภทดำรงอยู่ในชุมชน และดำเนินการสืบทอดความรู้ถ่ายทอดจากผู้อาวุโสที่มากด้วยความรู้และประสบการณ์ให้กับคนรุ่นใหม่ ช่วยสืบสานทุนให้คงอยู่ต่อไป 2) ปัจจัยกระบวนการจัดการที่ดี มีคุณภาพ อาศัยกรรมการที่มีความซื่อสัตย์ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ

ทั้งตัวผู้นำและสมาชิกทุกคน ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มกิจกรรมต่างๆ ไม่เลิกล้ม โครงการไปก่อนกำหนดเวลา กระบวน การจัดการที่ดีต้องอาศัยความเสียสละและ การมีส่วนร่วม คือ ความร่วมแรงร่วมใจของคนทุกคน หรือกลุ่มทำให้เกิดพลังชุมชน อย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน 3) ปัจจัยผู้นำ การมีผู้นำชุมชนที่ดี มีวิสัยทัศน์ มีความรับผิดชอบ และการมีสมาชิกกลุ่มที่ดีจะทำให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและเพื่อดำเนินงานให้สำเร็จ มีความสามัคคี เชื่อฟังและปฏิบัติตาม 4) ปัจจัยเครือข่าย สนับสนุนให้เกิดมีองค์กร เครือข่ายทั้งภายในชุมชนกันเองและประสานงานกับองค์กรเครือข่ายภายนอก เพื่อจะ ช่วยทำให้องค์กรภายในมีความเข้มแข็งสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ผลวิจัยก็ยังได้ สอดคล้องกับการวิจัยของ อุไรวรรณ พวงสายใจ (2545) ที่ศึกษาพบว่า ทูทางสังคม มีทั้งที่เป็นทุนที่มาจากภายในชุมชนเอง และทุนที่มาจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วย วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ บุคคล เครือญาติ การศึกษาเรียนรู้ องค์กร หรือกลุ่ม ส่งผลให้องค์กรเข้มแข็ง อันเนื่องมาจากทุนทางสังคมต่างๆ เหล่านี้เป็นแหล่ง การศึกษาเรียนรู้ และมีการเรียนรู้ซึ่งกันละกันในกลุ่ม ระหว่างกลุ่ม องค์กรที่เข้มแข็ง ได้ใช้กระบวนกรเรียนรู้ ทุนทางสังคมโดยเฉพาะทุนที่มีอยู่ในชุมชน อันประกอบด้วย ดิน น้ำ ป่าไม้ บุคคล วัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อ ฯลฯ ทุนเหล่านี้ล้วนแต่มีคุณค่ามหาศาล ต่อการดำรงชีวิต และเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานกลุ่ม/องค์กร เป็นการเสริมสร้าง ความมั่นคง ความเข้มแข็ง และยั่งยืนให้กับองค์กร/กลุ่ม แต่มีบางองค์กรที่ไม่สามารถ นำทุนทางสังคมมาใช้อย่างชาญฉลาด จึงทำให้องค์กรนั้นล่มสลายเร็ว นอกจากนั้น ยังพบว่า ชุมชนที่เก่าแก่ดั้งเดิม มีการสืบทอดมรดก วัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ เดียวกัน มีความสัมพันธ์ระบบเครือญาติสูง ทำให้ชุมชนคงตัวอยู่ได้อย่างยั่งยืนโดย การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการรวมกลุ่ม มีการพึ่งพาธรรมชาติ มีกระบวนกร เรียนรู้เกิดขึ้นตลอดทั้งในการดำรงชีวิตและการทำงาน นอกจากนั้นยังพบว่าทุนทาง สังคม มีทั้งทุนที่อยู่ภายในชุมชนเอง และทุนที่มาจากภายนอกชุมชน ประกอบด้วย วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ บุคคล เครือญาติ การศึกษาเรียนรู้ องค์กร หรือกลุ่ม จากทุนเหล่านี้จึงส่งผลให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง ผลวิจัยก็ยังได้ สอดคล้องกับการวิจัยของ มณีมัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ ครอบครัว ในการศึกษาถึงทุนสังคมแบบร้อยรัด ในกรณีขบวนการบ้านหนองลายที่ประสบ วิกฤตน้ำท่วมข้าวตายหมด แต่ชาวบ้านก็มีชีวิตรอดมาได้และสามารถผลิตในรอบต่อไปได้

เนืองทุนทางสังคมเหล่านี้ส่งผลให้ชาวบ้านมีความเข้มแข็ง โดยทุนทางสังคมมีบทบาทสูงยิ่งในภาวะวิกฤตของหมู่บ้านในการช่วยเหลือครัวเรือน/ชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้เข้ามาจากการจับปลาไปแลก และในการจับปลาต้องช่วยเหลือจากผู้ประกอบอาชีพประมง มีการไปกันเป็นกลุ่ม แม้แต่คนอาชีพขายปลาเอง ก็ยังเอาปลาไปแลกข้าวกับลูกค้าของตนได้โดยลูกค้านั้นเป็นชาวบ้านอีสานเช่นกันและรู้ซึ่งถึงวัฒนธรรมในการแลกข้าวในยามลำบาก แม้ความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่จะเป็นความสัมพันธ์เชิงการค้า แต่ทั้งสองฝ่ายก็สามารถหมุนกลับคืนไปสู่รากของวัฒนธรรมแบบยังชีพได้ในยามวิกฤติ จากเรื่องดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงทุนสังคมร้อยรัดที่มีอยู่ในสังคมชาวนาอย่างเหนียวแน่น และเป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติกันมา จากอดีตจนถึงปัจจุบัน แตกต่างจากทุนนิยมที่ไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเลย มิน่าข้ายังข้าเดิมให้เลวลงกว่าเดิมอีกด้วย นอกจากนั้นในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องทุนสังคมประสานของ มณีนัย ทองอยู่ ยังได้ศึกษาหมู่บ้านแห่งเดียวกัน แต่ศึกษาในเรื่องทุนสังคมประสาน จากการศึกษาดังกล่าวพบว่า การรวมเอาหมู่บ้านต่างๆ ที่เป็นสายเครือญาติเข้าไว้ด้วยกัน จากการอาศัยเครือข่ายทั้ง 4 หมู่บ้านช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมมือกัน ดังกล่าว กลายเป็นทุนสังคมประสานที่เอื้อประโยชน์ให้เกิดขึ้นในชุมชน ยังผลให้สังคมมีความรักสามัคคี ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีพของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง นอกจากนี้ยังม้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องทุนสังคมเชื่อมโยงของ มณีนัย ทองอยู่ ได้ศึกษาบ้านหนองพระ จากการศึกษาดังกล่าวพบว่า ชาวบ้านเองได้สร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อช่วยเหลือกันในการไปประกอบอาชีพเองในเมืองใหญ่ โดยผู้ที่ไปทำแล้วประสบความสำเร็จในอาชีพ เป็นที่ไว้วางใจของนายจ้างและพ่อแม่ผู้ปกครองและชาวบ้านทั่วไปก็จะเป็นตัวกลางประสานฝากงาน ดูแลเรื่องการใช้ชีวิต และการปรับตัวในเมือง ตลอดจนการเรียนรู้งาน กลุ่มที่ไปเหล่านี้จะรักษาความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชน มีการนำผ้าป่ามาทอดที่วัด จัดผ้าป่าซื้อคอมพิวเตอร์ให้โรงเรียนเป็นต้น และบางครั้งก็นำนายจ้าง เพื่อนร่วมงานมาด้วย ซึ่งจากเรื่องที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะของทุนสังคมเชื่อมโยงที่ไม่เป็นทางการ อาศัยความสัมพันธ์แบบเดิมคือ ญาติมิตร เป็นทุนก่อเกิดประโยชน์สำคัญในชุมชน นอกจากนี้ยังม้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของ มณีนัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ได้เข้ามาบริโภคและทำพันธุ์ จากการนำปลาไปแลกข้าว (ไม่ใช่การซื้อขายในระบบตลาด) แต่อาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้าน มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ฟังพาอาศัยกันและกัน

จนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้ ด้วยอาศัยทุนทางสังคมเป็นฐานในการแสวงหาทางรอดของครอบครัวผลวิจัยก็ยังได้สอดคล้องกับการวิจัยของวันชัย ธรรมสังการ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่มีความหลากหลายทางอาชีพ ต้องอาศัยทุนต่างๆ มาช่วยคอยสนับสนุนในการประกอบอาชีพ โดยมีทุนที่มีความจำเป็น เช่น ทุนทางสังคม ที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยกันในด้านการผลิต การบริโภค การจัดการปัญหาความขัดแย้งและการดูแลสุขภาพ ทุนทางวัฒนธรรม ชาวบ้านต้องอาศัยกันและกัน ในเรื่องการทำงานบุญ งานแต่งงาน การตาย ถึงแม้ว่าในชุมชนดังกล่าวจะมี 2 ศาสนา ก็ตาม แต่ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ เพื่อแม่ทั้งทางด้านแรงงานและผลิต ซึ่งการดำรงชีวิตของชุมชนจะอยู่ภายใต้หลักของศาสนาและความเชื่อ ส่วนทุนทางภูมิปัญญา เช่น การเรียนรู้การปรับใช้เครื่องมือการผลิต เรื่องยาสมุนไพร และทุนทางทรัพยากร ก็จะเป็นในเรื่อง ดิน ป่า น้ำ เป็นต้น จะเห็นว่าทุนต่างๆ มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการประกอบอาชีพ เพื่อให้ดำรงชีพได้อย่างมั่นคง สอดคล้องกับการวิจัยของ สุเทพ วงศ์สุภา (2548) ที่ศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วย ความร่วมมือ การรวมกลุ่ม เครือข่าย ความสัมพันธ์ ภูมิปัญญา ฯลฯ ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งชาวชุมชนได้นำใช้ทุนเหล่านี้ในการแก้ไขปัญหา การจัดการ และการดูแลความสงบสุขภายในชุมชนโดยที่ทุนทางสังคมได้มีบทบาทสำคัญต่อการจัดการ และการแก้ไขกองทุนหมู่บ้าน โดยผู้นำชุมชนที่เป็นทุนมนุษย์ได้เป็นแกนนำรณรงค์สร้างจิตสำนึกให้คนมีความรับผิดชอบ เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นทำให้ความขัดแย้งในการจัดการกองทุนหมู่บ้านลดลง วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนนำไปสู่การปรึกษาหารือ พุดคุย เพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชน ถอดบทเรียนในการทำงานในปัจจุบันเชื่อมโยงกับบทเรียนในอดีตมาปรับใช้กับการจัดการกองทุนหมู่บ้าน และกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่มีเครือข่ายการเรียนรู้กับชุมชนอื่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน ทำให้เกิดมีความรู้และประสบการณ์มากขึ้น และนำเอาทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน

3) ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่มีการสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือ จังหวัดกาฬสินธุ์ ที่ได้รับผลกระทบจาก

ระบบทุนนิยมทำให้ชาวบ้านค้าไม้ต้องสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจและสูญเสียความเป็นชุมชน รัฐกลับไม่ให้สิทธิพิเศษใด ไม่สนใจจัดหาสาธารณูปโภคในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน แต่สำนักของชุมชนที่มีอยู่ร่วมกันทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันในการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และมีการปรับตัวในการประกอบอาชีพที่ยึดเอาชุมชนเป็นหลักหรือเป็นศูนย์กลางให้สามารถดำรงอยู่ได้ อันเป็น เป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพยากร/ทุนอย่างชาญฉลาด เมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่างๆ เพื่อให้ตนและครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากร/ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางมนุษย์ ทุนเงินตรา และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่างๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพยากร/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่านี้จะอยู่ในรูปแบบ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การยอมสละ การยอมทน การประท้วง การอพยพแรงงาน การปรับตัว และการประกอบอาชีพเสริมโดยลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนี้จะนำไปสู่การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ในการดำรงชีพต่างๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชน

ผลการวิจัยดังกล่าวสนับสนุนแนวคิดการดำรงชีพที่ได้เชื่อมโยงกับแนวคิดทุนทางสังคมและแนวคิดการปรับตัว มีความเกี่ยวข้องระหว่างและส่งผลกระทบต่อทั้งสองด้านกับต้นทุนหรือทรัพยากร เมื่อเหตุการณ์ผลกระทบต่างๆ เกิดขึ้นไม่ว่าจากส่วนใดจะส่งผลให้สถานะหรือระดับต้นทุนการดำรงชีพเปลี่ยนไป และจะมีผลต่อการปรับยุทธวิธีการดำรงชีพในเมื่อมีเหตุการณ์จากความอ่อนแอและการเปลี่ยนผ่านโครงสร้างและกระบวนการที่ส่งผลกระทบทำให้ต้นทุนเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางบวกและทางลบซึ่งประกอบอาชีพทั้ง ภาคการเกษตร การประมง การรับจ้าง และการค้าขาย ถือว่า

เป็นต้นทุนอย่างหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์เหล่านั้นด้วย และการที่จะรักษาวิธีการดำรงชีพให้เหมาะสมกับภาวะผลกระทบ ชาวบ้านต้องปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการดำรงชีพหรือปรับเปลี่ยนวิธีการการดำรงชีพแบบเดิมเป็นระบบดำรงชีพใหม่ที่สามารถให้ผลลัพธ์ตามที่ครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนต้องการ โดยต้นทุนหรือทรัพย์สินในการดำรงชีพ คือด้านต้นทุนมนุษย์ ได้แก่ ทักษะความรู้ แรงงาน ศักยภาพการเป็นผู้นำ ต้นทุนธรรมชาติ ได้แก่ ดิน น้ำ ความหลากหลายทางชีวภาพ ต้นทุนการเงิน ได้แก่ เงินสะสม และเงินไหลเวียนที่นำมาลงทุน ต้นทุนกายภาพ ได้แก่ การคมนาคม การเข้าถึงตลาดสินค้า วัสดุที่ใช้ในการผลิต การเปิดรับข่าวสาร และจำนวนการผลิต ต้นทุนสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วม และการได้รับการอำนวยความสะดวก โดยการวัดความสำเร็จในการดำรงชีพจากผลลัพธ์ที่นำไปสู่การดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีรายได้เพิ่มขึ้น ความมั่นคงด้านอาหาร การเพิ่มการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอ ความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ โดยผลลัพธ์ของการดำรงชีพที่เกิดขึ้นของแต่ละครอบครัวนี้มาจากยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่แตกต่างกัน ในการเข้าถึงทรัพยากรสินทุนในการดำรงชีพด้วยข้อจำกัดและสิ่งกระตุ้น ตลอดถึงสภาพธรรมชาติ ผลผลิตจากทรัพยากร และสวัสดิการซึ่งผลงานวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดการดำรงชีพในการวิจัยของ Tefera, tesfaye Lemm (2004) ที่ศึกษาพบว่า ยุทธศาสตร์เพื่อการดำรงชีพของสมาชิกครอบครัวในชนบทปฏิบัติตามยุทธศาสตร์การดำรงชีพที่แตกต่างกัน เนื่องจากความแตกต่างในการเข้าถึงทรัพยากรสินทุนในการดำรงชีพด้วยข้อจำกัดและสิ่งกระตุ้น นอกจากนั้นสภาพธรรมชาติและผลผลิตจากทรัพยากร ตลอดจนสวัสดิการที่ได้รับก็มีผลต่อการดำรงชีพของสมาชิกในครัวเรือนในชนบทให้แตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่อีกด้วย ผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องแนวคิดการดำรงชีพในงานวิจัยของ Patrick John Large (2005) ที่ศึกษาพบว่า สภาพพื้นที่ทำกินของสมาชิกในครัวเรือนผู้ลี้ภัยชาวเวต ที่มีความแตกต่างกันในสภาพธรรมชาติ ผลผลิตทรัพยากร และรัฐสวัสดิการ เป็นเหตุนำไปสู่ความตึงเครียดและความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รัฐจึงควรสนใจในเรื่องทรัพยากรหรือให้งบประมาณในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยอันเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานต่อผู้ลี้ภัย และยังเป็นการช่วยผดุงรักษาการจัดการยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนผู้ลี้ภัยเพื่อความอยู่รอด โดยการสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐ ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัย

ของ จีระ ศรีเสนา (2541) ที่ศึกษาพบว่า การสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐ ในหน่วยงานต่างๆ ด้านการผลิตและการถ่ายทอดเทคโนโลยี ทำให้อาชีพหลักของ ชาวบ้านจากการทำนาในปีละครั้ง สามารถสร้างอาชีพเสริมโดยการรวมกลุ่มกัน ปลุกผักปลอดสารพิษ และการเพาะเห็ดฟางขาย โดยอาศัยทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น ทุนทางกายภาพ คือ ทรัพยากรดินที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิต เครื่องมือเครื่องใช้ หรือ อุปกรณ์ต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว อาศัยทุนมนุษย์ คือ แรงงานสมาชิก ความชำนาญความรู้ ในการปลุกผักปลอดสารพิษและการเพาะเห็ดฟาง และใช้ทุนทางสังคม คือ การร่วมแรง ร่วมใจกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การพึ่งพากันของกลุ่มโดยอาศัยทรัพยากรดินทุนต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ชาวบ้านโคกสำราญมีอาชีพเสริมที่มั่นคงและทำรายได้แก่ชุมชน ได้เป็นอย่างดี ทำให้ชุมชนไม่เดือดร้อนและไม่ต้องพึ่งพารายได้จากอาชีพเดิมอยู่รอดได้ จากการถูกบีบรัดและครอบงำของระบบทุนนิยม ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับ งานวิจัยของ อุษณีย์ ธโนศวรรย์ (2546) ที่ศึกษาพบว่า พ่อค้าเร่เป็นวิถีหนึ่งของการดิ้นรน ต่อสู้ของชุมชนเพื่อความอยู่รอด จากการถูกบีบรัดครอบงำจากระบบ ทุนนิยม การเกิดขึ้นของพ่อค้าเร่ เป็นการประสานทุนที่อยู่เดิมในชุมชนและความรู้ ที่มาจากภายนอก แต่วิถีของพ่อค้าเร่เพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างความมั่นคงให้กับ การดำรงชีวิตในยุคของความทันสมัยได้อย่างถาวร วิถีชีวิตของพ่อค้าเร่จึงไม่อาจ ดำเนินได้เพียงลำพัง แต่ต้องผสมผสานเข้ากับชีวิตอื่นๆ เช่น ชีวิตพ่อค้าเร่ ผสานกับชีวิต ชาวนา ชีวิตแรงงานรับจ้าง ชีวิตผู้แปรรูปผลผลิต ชีวิตสวน ชีวิตประมง เป็นต้น การผสมผสานวิถีชีวิตต่างๆ เข้าด้วยกันนี้มีระดับสัดส่วนที่แตกต่างกัน ขึ้นกับระดับทุนเดิม ที่มีอยู่ และความสามารถในการผสมผสานทุนเดิมเข้ากับระบบความรู้ที่มาจากภายนอก ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ มณีนัย ทองอยู่ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชาวบ้านต่างมียุทธวิธีในการดำรงชีพเพื่อความอยู่รอดและแก้วิกฤติให้เป็นโอกาสได้ โดยการอาศัยทรัพยากร/ทุนธรรมชาติและภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ปัญหาและ หาเลี้ยงชีพ เช่น ชาวบ้านท่าพระไม่ได้ประกอบอาชีพในการทำนาเพียงอย่างเดียว แต่ การทำนาของชาวบ้านยังผสมผสานกับการทำประมงและเสริมด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจ หลายชนิดด้วยกันเพื่อเพิ่มรายได้ ส่วนบ้านหนองลายแก้วปัญหาจากน้ำท่วมโดยการจับปลา แปลงเป็นปลาแห้ง ปลาสาม ปลาแดดเดียว ในขณะที่เดียวกันชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่ง หันไปประกอบกิจกรรมรับรองเห่า ออกไปขายแร่ ผลปรากฏว่าชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น

จากงานวิจัยดังกล่าวนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพของชาวนาโดยมีวิธีการที่หลากหลายเพื่อความอยู่รอดโดยอาศัย ทรัพยากร/ทุนและ ภูมิปัญญาที่มีในชุมชน มาแปรสภาพให้เกิดผล ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ จิรศักดิ์ สุขวัฒนา (2547) ที่ศึกษาพบว่า การปรับตัวของชุมชนโดยอาศัยทุนชุมชนที่บ้านตำหนักยาย ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ดังเช่น การที่ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่สูงทำไร่มันสำปะหลัง สวนไผ่ตง และมีการปลูกผลไม้พันธุ์พื้นเมือง เช่น สมอ มะไฟ มะปราง ขนุน เพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวหน้าตก ซึ่งทำรายได้ให้ค่อนข้างดี ดีกว่าขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มักกดราคา ทำให้ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนจะหารายได้เสริมจากการค้าขายกับนักท่องเที่ยวมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการใช้ทุนธรรมชาติที่มีอยู่ นำไปสู่การสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญศิริ จิระเดชากุล และ มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ (2546) ที่ศึกษาพบว่า ชุมชนกะเหรี่ยงได้ปลูกพืชชนิดอื่นๆ ในพื้นที่ไร่และหากพื้นที่นาที่ใช้ทำนาอยู่ไม่เพียงพอหรือไม่สามารถผลิตข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภคของครัวเรือนได้ตลอดปี คนในชุมชนก็อาจใช้พื้นที่ไร่สำหรับปลูกข้าวไร่เพื่อเสริมการทำนา และหากข้าวเพียงพอก็อาจปลูกพืชชนิดอื่นๆ เช่น ข้าวโพด พริก ถั่ว งา เพื่อบริโภคและมีการปลูกฝ้ายไว้ทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม ชุมชนจึงมีผลผลิตที่หลากหลายในการบริโภคตลอดปี ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของกลุ่มคนกะเหรี่ยงดังกล่าว อาศัยทุนธรรมชาติที่มีเพื่อปรับเปลี่ยนอาชีพหมุนเวียนไปตามฤดูที่เหมาะสมและอาศัยทุนความรู้ ประสบการณ์ และความชำนาญในการประกอบอาชีพอย่างหลากหลาย ซึ่งเป็นยุทธวิธีในการดำรงชีพของชุมชนกะเหรี่ยงในแต่ละปีได้เป็นอย่างดี และผลวิจัยนี้ก็ยังได้สอดคล้องกับงานวิจัยของ เหมวรรณ เหมะนัด (2549) ที่ศึกษาพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ลาวในหมู่บ้านทั้งสอง แม้ว่าจะมีการดำรงชีพที่ยั่งยืนในบางองค์ประกอบ แต่พวกเขาส่วนใหญ่ก็มีความพึงพอใจกับการดำรงชีพที่เป็นอยู่ กล่าวได้ว่า ความแตกต่างและความหลากหลายในความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพหรือประกอบกิจกรรมในการดำรงชีพนั้น เป็นการแก้ปัญหาและหาทางออกของครัวเรือนเกษตรกร เมื่อประสบกับเหตุการณ์หรือประสบกับปัญหาในการดำรงชีวิต ซึ่งการแสวงหาทางออกนั้นต้องอาศัยยุทธศาสตร์อย่างชาญฉลาด เพื่อจะข้ามพ้นวิกฤตการณ์เหล่านั้น เมื่อครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนประสบกับวิกฤติปัญหา พวกเขาไม่ได้อยู่อย่างนิ่งเฉยหรือหมดหวัง

ไม่ได้ปล่อยโอกาสให้เสียไป และไม่ได้รอคอยหวังพึ่งโชคชะตาหรือใครๆ จะมาบันดาลให้ แต่ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาพยายามค้นหาหนทางและวิธีแก้ไข โดยอาศัยทรัพยากร/ทุน ภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถ ในการประกอบกิจกรรมเสริม อย่างหลากหลาย เช่น ทำนาผสมกับค้าขาย ทำนาผสมกับการทำเกษตรปลูกพืชผักผลไม้ ทำนาผสมกับการประมง เป็นต้น ซึ่งชี้ให้เห็นถึงยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชน ที่มีอย่างหลากหลาย แต่แตกต่างกันตามสภาพบริบทแต่ละท้องที่ กลไกในการเข้าถึงทรัพยากร/ทุน ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มองค์กรทางสังคม ตลอดจนทั้งอาศัย จารีต ประเพณี และความเชื่อจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

สรุปผลและอภิปรายผล

1. บริบทชุมชน

ชาวบ้านคำไผ่มีวิถีการดำรงชีพที่มีความสัมพันธ์กับผืนแผ่นดินอันเป็นที่ตั้งของหมู่บ้าน เมื่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวในการดำรงชีพให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมใหม่ ทั้งลักษณะทางด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรและชุมชน เนื่องจากชาวบ้านคำไผ่ส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการดำรงชีพ ส่งผลให้ชาวบ้านต้องปรับตัวให้สามารถดำรงชีพให้อยู่รอดได้ ภายใต้ข้อจำกัดด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมีการประกอบอาชีพอย่างอื่นเป็นอาชีพทดแทนไปกับการทำเกษตรกรรม เช่น การเลี้ยงสัตว์ การประมง การทอผ้า การทำพรมเช็ดเท้า การรับจ้าง การค้าขาย เป็นต้น ทั้งภายในและนอกชุมชน

2. เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอมือเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ นั้นมี 7 ประการกล่าวคือ นโยบายรัฐ กระแสนิยม ฤดูกาล/ภัยธรรมชาติ (ภาวะน้ำท่วม, ภาวะฝนแล้ง) โรคภัยไข้เจ็บ การเปลี่ยนแปลง การอพยพ และความผันผวนของราคาผลผลิต เหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพ

ของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนในหมู่บ้านคำไผ่ เป็นเงื่อนไขที่เข้ามาเกี่ยวข้องโดยที่ชาวบ้านไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ โดยเกิดจากอิทธิพลจากสภาพทางสังคมและสภาพสิ่งแวดล้อมจากภายนอก ที่มีส่วนอย่างมากทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งอิทธิพลจากภายนอกนี้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านคำไผ่ต้องต่อสู้ดิ้นรนในการใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ภาวะแนวโน้ม บริบทความเปราะบาง จึงทำให้ชาวบ้านมีการปรับตัวเข้าหาดุลยภาพทั้งบริบทสังคม ภาวะแนวโน้ม และบริบทความเปราะบางดังกล่าว เพื่อให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้อันนำไปสู่การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ การสร้างความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และการปรับตัวในการดำรงชีพ โดยเป็นการปรับตัวในการประกอบอาชีพ ด้านระบบสังคมและระบบความคิดความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อเป็นการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสำหรับการสร้างเป็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพให้เกิดเป็นผลลัพธ์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนของชาวบ้านในชุมชนหมู่บ้านคำไผ่

3. ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบ้านคำไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่ว่านี้จะอยู่ในรูปแบบ การรวมกลุ่ม การลงทุน การทดแทน การยอมสละ การยอมทน การประท้วง การอพยพแรงงาน การฝึกปรับตัว และการประกอบอาชีพเสริม อันเป็นวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกโดยใช้กลไกในการเข้าถึงทรัพยากร/ทุนอย่างชาญฉลาด เมื่อครัวเรือนเกษตรกรต้องประสบกับปัญหาต่างๆ เพื่อให้ตนและครอบครัวดำรงอยู่ได้ โดยอาศัยความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากร/ทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางกายภาพ ทุนทางมนุษย์ ทุนเงินตรา และทุนทางสังคม นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการทำกิจกรรมและยุทธวิธีในการปรับตัวเพื่อการอยู่รอดโดยการสร้างงาน อาชีพ กิจกรรม หรือสร้างรูปแบบวิธีการต่างๆ อันหลากหลายโดยอาศัยทรัพยากร/ทุนที่มีอยู่นั้น มาสนับสนุนในการประกอบอาชีพ โดยลักษณะของการสร้างยุทธศาสตร์หรือวิธีการในการแสวงหาทางเลือกหรือวิธีการในการหาทางออกนี้จะนำไปสู่การสร้างยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีพได้ ซึ่งยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกร/ชุมชนนี้จะก่อให้เกิดผลลัพธ์

ในการดำรงชีพต่างๆ ตามมา คือ การมีรายได้เพิ่มขึ้น การมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การลดความอ่อนแอลง การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ อันก่อให้เกิดความอยู่รอดและความยั่งยืนของชุมชนสืบต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน ที่สนับสนุนงบประมาณในการศึกษาวิจัยให้กับผู้วิจัยตลอดระยะเวลาทำการศึกษาวิจัยจนแล้วเสร็จจุล่งไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

- จิรศักดิ์ สุขวัฒนา. (2547). จากชาวนาสู่สวนส้มแลร์สอร์ทิมภู. (รายงานการวิจัยชุดที่ 3.2 บทเรียนจากภาคกลาง). กรุงเทพฯ : พัฒนาศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- Jeerasak Sukwatthana. (2004). **From Farmer to the Owner of Orange Orchard the Rim Phu Resort.** (Research Report 3.2 : The Lesson from the Central). Bangkok : Education Development, Graduate School, Srinakharinwirot University.
- จิระ ศรีสนา. (2541). **การพัฒนาอาชีพเสริมของกลุ่มเกษตรกรทำนาโคกสำราญ.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Jeera Sonsena. (1998). **Occupational Development of the Farmers' Group of Khoksamran.** Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Khon Kaen University.
- จตุเทพ ยาสุมทร. (2543). **ทุนทางสังคมในชุมชนชนบทภาคเหนือ.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- Jutitthep Yasamoot. (2000). **Social Capital in Rural Area in the North of Thailand**. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Chiang Mai University.
- เจริญ ศรีวงศ์. (2543). **การปรับตัวด้านสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนเนื่องจากการอพยพ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Charoen Siri Wong. (2000). **The Social and Cultural Adaptation of the Community regarding Immigration**. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Chiang Mai University.
- นิรันดร์ คำนุ. (2548). **พลวัตภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องอาหารป่า : กรณีศึกษาบ้านแก่งศิลา ตำบลเขื่อนอุบลรัตน์ อำเภอบุขลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Nirandon Khamnu. (2005). **Local Wisdom Dynamic in Wild Foods : A Case Study of Kaeng Sila, Khuean Ubonratana Sub-district, Ubonratana District, Khon Kaen Province**. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Khon Kaen University.
- ประเวศ วะสี. (2532). **ชุมชนพัฒนาวิถีหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์.
- Pravet Vasi. (1989). **Developing Community, A Crisis of Viallage in Thailand**. Bangkok : Charoenwit Publishing.
- พัชรินทร์ ลาภานันท์ และคณะ. (2544). **การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชาวชนบทที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ**. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์ดอกบัวสรรค์.
- Patcharin Laphanan et.al. (2001). **The Cultural Adaptation of the Villagers Who Were Affected by the Government Developing Project**. Ubonratchathani : Dokbuasawan Publishing.

- เพ็ญสิริ จิระเดชากุล และ มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ. [ม.ป.ป.]. การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย. (รายงานการวิจัยฉบับที่ 2). [ม.ป.ท.: ม.ป.พ.].
- Phensiri Jiradechakul and Monthana Phiphatphen. (Unknown). The Educational of Tribal People in Thailand. (The 2nd Research Report). [Unknown : Unknown].
- มนีมัย ทองอยู่. (2546). การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชาวนาอีสานกรณีชาวนาลุ่มน้ำพอง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- Maneethong Thongyu. (2003). Economic Changes of the Farmers in the Northeast of Thailand : A Case Study of Nam Phong Plain. Bangkok : Sangsan Publishing.
- วันชัย ธรรมสังการ. (2546). ทุนชุมชน : รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้านได้ศึกษาบ้านโคกสัก : วิถีชีวิตจากชาวนาสู่สวนยาง. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Wanchai Thammasatjakan. (2003). Community Capital : The Root of Growth of Village Fun : A Case Study of Khoksak Village on from Rice Farmer to Para Rubber Farmer. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, THammasat University.
- สุเทพ วงศ์สุภา. (2548). ทุนทางสังคมของชุมชนกับการจัดการกองทุนในหมู่บ้านสามขา หมู่ที่ 6 ตำบลหัวเสืออำเภอแม่ทะจังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Suthep Wongsupha. (2005). Social Capital of Community and the Management of Samkha Village Moo 6's Capital Fun, Hua Suea Sub-district, Mae Tha District, Lampang Province. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Chiang Mai University.

- โสภณ มุลหา. 2554. **ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของครัวเรือนเกษตรกรในชุมชนบริเวณเขื่อนอุบลรัตน์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา การพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- Sophon Mulha. (2011). **Strategies for Living of Agricultural Household in Ubonratana Dam Community**. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Khan Kaen University.
- เหมวรรณ เหมะนัคและคณะ. (2549). **การดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวในหมู่บ้านชายแดนลุ่มน้ำโขง**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- Hemmawan Hemanak et.al (2006). **The Living of Lao Tribe in the Border Villages nearby Me Kong River Plain**. Bangkok: Sangsan Publishing.
- อุไรวรรณ พวงสายใจ. (2545). **ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนที่หมู่บ้านสันป่ายาง หมู่ที่ 2 ตำบลสันป่ายาง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- Uraivan Phuansaijai. (2002). **Social Capital Affecting the Strength of Community of Sanpayang Village Moo 2, Sanoayang Sub-district, Mae Taeng District, Chiang Mai Province**. Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Chiang Mai University.
- อุษณีย์ ธโนศวรรย์. (2546). **ทุนชุมชน : รากแก้วของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม**. กรุงเทพฯ : ศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- Ussani Thanosawan. (2003). **Community Capital : The Root of Community and Society Strength Development**. Bangkok : Center of Life-Long Learning. Srinakharinwirot University
- อำภา จันทราภาศ. (2543). **ทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนที่หมู่บ้านโป่งนก ตำบลแม่คะ อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- Ampha Jantrakat. (2000). **Social Capital Affecting the Strength of Community of Pongnok Village, Mae Kha Sub-district, Fang District, Chiang Mai Province.** Master of Arts Thesis, Department of Rural Development, Graduate School, Chiang Mai University.
- Patrick John Large. (2005). **The Causes and Consequences of Livelihood Strategy Change Among Long-Term Refugee Households : The Tibet An Rabdayling Settlement.** Department of International Development. Nottingham : Russell Press.
- Robert D. Putnam. (1993). **Traducción de : Bowling Alone : The Collapse and Revival of America.** Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy.
- Tefera, tesfaye Lemm. (2005). **Livelihood Strategies in the Context of Population Pressure : Case Study in the Hararghe Highlands, Eastern Ethiopia.** Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy.